

**VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI
LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU.
VIEŠOSIOS NUOMONĖS TYRIMŲ CENTRO
TYRIMAI 1989–1993 METAIS**

Vladas Gaidys
Danutė Tureikytė

Vilnius 2015

UDK 316.6(474.5)(091)

Ga-139

Vladas Gaidys, Danutė Tureikytė

VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU. VIEŠOSIOS NUOMONĖS TYRIMŲ CENTRO TYRIMAI 1989–1993 METAIS

Mokslo studija

Mokslo studija parengta Lietuvos socialinių tyrimų centre vykdant projektą „Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu“ (LMT ir LSTC sutartis Nr. MIP-083/2014)

Apsvarstyta Lietuvos socialinių tyrimų centro Mokslo tarybos posėdyje 2015 m. lapkričio mėn. 15 d. (protokolo Nr. 7)

Autoriai:

VLADAS GAIDYS

DANUTĖ TUREIKYTĖ

Recenzantai:

Prof. habil. dr. ARVYDAS MATULIONIS, Lietuvos socialinių tyrimų centras

Prof. dr. (HP) VIDA KANOPIENĖ, Mykolo Romerio universitetas

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. MIP-083/2014)

Autoriai:

©Gaidys Vladas

©Tureikytė Danutė

ISBN 978-9955-531-54-8

TURINYS

PRATARMĖ	7
1 SKYRIUS. 1989-ieji metai	11
Pirmoji reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa – Vilniuje	11
Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas	13
Politikų vertinimas	19
Požiūris į Lietuvos nepriklausomybę	22
Valstybės institucijų vertinimas	23
Apklausa, susijusi su M. Gorbačiovo atvykimu į Lietuvą	25
Žiniasklaidos vertinimas	27
Šalies ekonomika ir gyventojų materialinė padėtis	30
Kolektyvinė atmintis	33
Kiti klausimai:	34
Tautinė mokykla	34
Tikėjimas	35
Ignalinos atominė elektrinė	35
Prekyba alkoholiu	36
Priešgaisrinė apsauga	37
Lietuviški pinigai	38
Šventės	38
Kalbų mokėjimas	39
Saugumo jausmas	39
Rūkymas	40
1989-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	40
2 SKYRIUS. 1990-ieji metai	41
Politinių jėgų vertinimas	41
Politikų vertinimas	44
Požiūris į Lietuvos nepriklausomybę	47
Kelyje į nepriklausomybę: palyginamieji tyrimai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje	50
Valstybės institucijų vertinimas	53
Lietuvos kariuomenė	55
Požiūris į ekonomines reformas	56
Gyventojų materialinė padėtis	60
Lietuvos problemos	63
Šeimos modelis	64
Žiniasklaida	66
Vertybiniai klausimai	66
„Kiekvienas žmogus yra ir pirkėjas“	69
Kiti klausimai:	78
M. Gorbačiovo vertinimas	78
JAV politikos Lietuvos atžvilgiu vertinimas	78

Europa lietuvių akimis	79
Skyrybos	80
Abortai	81
Mirties bausmė	81
AIDS	82
Kokie buvo 1990-ieji metai ir kokie bus 1991-ieji metai?	82
1990-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	86
3 SKYRIUS. 1991-ieji metai	87
Po sausio 13-osios	87
Valstybės institucijų ir jų vadovų vertinimas	88
Partinės preferencijos	92
Europos Bendrija	93
Požiūris į ekonomines reformas	95
Bendrieji talonai	99
Žiniasklaida	100
Lietuvos problemos	101
Šalies ekonomikos vertinimas	103
Gyventojų materialinė padėtis	104
Projektas „Kiekvienas žmogus yra ir pirkėjas“	106
Gyventojų kelionės į užsienį	110
Kiti klausimai:	112
Pasitikėjimas tautomis	112
Labiausiai išsivysčiusios šalys	113
Saugumo jausmas	113
Liustracija	114
Tikėjimas	115
Kalbų mokėjimas	116
Asmeninis ginklas	116
Kokie buvo 1991-ieji metai ir kokie bus 1992-ieji metai?	117
1991-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	119
4 SKYRIUS. 1992-ieji metai	121
Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas	121
Populiariausi politikai	125
Valstybės institucijos ir jų vadovai	126
Požiūris į Europos Bendriją	129
Šalies ekonomikos vertinimas	131
Gyventojų materialinė padėtis	132
Žiniasklaida	134
Kiti klausimai:	135
Tarpnacionaliniai santykiai	135
Lietuvos kariuomenė	136
Saugumo jausmas	136
Mirties bausmė	137

Baltijos kelią prisimenant	137
Lietuvos sportininkai	138
Visagino gyvenvietė	139
Ekologija	139
Kokie buvo 1992-ieji metai?	140
1992-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	142
5 SKYRIUS. 1993-ieji metai	143
Partinės preferencijos ir politinių jėgų vertinimas	143
Politikų vertinimai	148
Valstybinių institucijų vertinimas	149
Požiūris į NATO	152
Šalies ekonomikos vertinimas	152
Šalies ekonomikos reformų vertinimas	154
Gyventojų materialinė padėtis	156
Požiūris į verslą, turtą	160
Požiūris į fiskalinę politiką	162
Popiežiaus Jono Pauliaus II vizitas į Lietuvą	165
Kiti klausimai:	167
Lietuvos kariuomenė	167
Požiūris į spaudą	167
Požiūris į abortus	168
Prevencinis sulaikymas	168
Santuokos tarp skirtingų tautybių žmonių	168
Naminiai gyvūnai	169
Kokie buvo 1993-ieji metai ir kokie bus 1994-ieji metai?	170
1993-ųjų metų visuomenės nuomonės tyrimų reziumė	171
6 SKYRIUS. 1989–1993 m. visuomenės nuomonės tyrimų metodika	173
Atranka	173
Apklausų procedūra	178
Anketuotojai / interviuotojai	180
Respondentas	184
Klausimynas	186
PO 25 METŲ	187
VNTC TYRIMŲ DUOMENYS, ATSPINDĖTI PUBLIKACIJOSE	189
LITERATŪRA	191
PRIEDAI:	195
Spauda apie VNTC apklausas	195
Anketuotojo atmintinė	197

PRATARMĖ

Empiriniai sociologiniai tyrimai Lietuvoje siekia 1960-uosius. 2015 m. buvo paminėtas 50-metis padalinio, iš kurio išsivystė Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, o dar vėliau dabartinis Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Kelis dešimtmečius Lietuvoje buvo atliekami įvairūs empiriniai tyrimai: buvo tiriama laiko biudžetai, darbo santykiai, šeimos problemos, socialinis planavimas, atliekami jaunimo longitudinaliniai tyrimai ir kt.¹ Tačiau daugelis temų buvo neliečiamos: politika, religija, etniniai santykiai ir kt. Nebuvo atliekami reprezentatyvūs Lietuvos gyventojų tyrimai. Tam buvo kelios priežastys: visuomenės nuomonė yra nereikalinga visose nedemokratinėse visuomenėse; buvo ribojama informacija apie kai kuriuos socialinius demografinius gyventojų parametrus (tiksliai amžiaus struktūra, kai kurių profesijų paplitimas ir kt.); žmogaus namai buvo lyg ir mažai kontroliuojama erdvė lyginant su įmonėmis ir įstaigomis, kur paprastai buvo atliekamos apklauskos.

Apie reprezentatyvias gyventojų apklauskas buvo pradėta galvoti M. Gorbačiovo „perestroikos“ laikotarpiu: visuomenei demokratėjant augo objektyvios informacijos apie visuomenės požiūrį, nuomones ir t. t. poreikis.

Viešosios nuomonės tyrimų centras (toliau VNTC) prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto įkurtas Mokslų akademijos prezidiumo nutarimu 1989 m. kovo 13 d. Mokslų akademijos prezidiumas patvirtino tokią VNTC mokslinio darbo kryptį: „Viešosios nuomonės formavimosi mechanizmai ir jos tyrimo metodologinės ir metodinės problemos“. Buvo numatyta, kad Lietuvoje bus sukurtas nacionalinės reprezentatyvios atrankos modelis, bus reguliariai tiriama visuomenės nuomonė ir jos dinamika. VNTC funkcijos buvo apibūdintos taip: „VNTC tikslas – savalaikė ir išsamia informacija remti persitvarkymo bei demokratizacijos procesą respublikoje, užtikrinti grįžtamąjį ryšį tarp Lietuvos darbo žmonių ir socialinių procesų valdymo struktūrų“².

Sunku pasakyti, kas atliko pirmą reprezentatyvią gyventojų apklausą Lietuvoje. Jos prasidėjo daugmaž vienu metu – 1989 m. VNTC pirmą reprezentatyvų gyventojų tyrimą atliko 1989 m. gegužės 25–31 d. Tuo metu reguliarias apklauskas pradėjo ir Vilniaus universiteto Sociologinių tyrimų laboratorija (vadovė dr. Rasa Ališauskienė).

¹ Apie empirinių tyrimų istoriją žr.: Gaidys, V., Vosyliute, A. (1994); Gaidys, V. (1996).

² Norime padėkoti įvairiu metu 1989–1993 m. dirbusiems VNTC darbuotojams: Elenetai Diminskytei, Angelei Čičelienei, Vidai Kazlauskienei, Renatai Kuolytei (Žuromskienei), Olegui Lazutkai, Sigitui Letkauskui, Algirdui Matkevičiui, Juventai Povilaitytei (Grinevičienei), Eglei Rageilytei, Ritai Songailaitei, Donatui Stukui, Kęstui Šimui, Daliai Šulskutei (Čijauskienei), Dovilei Šutinaitėi, Irenai Šutinieni, Valentinai Umbrasienei.

Per penkerius metus (1989–1993) VNTC atliko daugiau nei 20 apklausų omnibuso formatu pačia įvairiausia tematika. Dalis to meto apklausų rezultatų buvo paviešinta laikraščiuose, per radiją, televiziją; nedidelė dalis pateko į mokslines publikacijas. Šiuo metu to laikotarpio duomenys yra svarbūs kaip nepriklausomos Lietuvos socialinių, ekonominių ir politinių procesų pradžios, netgi atskaitos taškas³.

Per ketvirtį amžiaus nuo VNTC įkūrimo keitėsi elektroninių duomenų laikmenų tipai, kompiuterių kartos, darbuotojai. Tačiau nežiūrint viso to, dėl sėkmingai susiklosčiusių aplinkybių, išliko daugelis pirmųjų elektroninių bylų, galima identifikuoti kintamuosius, galima naujai pasinaudojus šiuolaikiniais metodais analizuoti Lietuvos istorinio lūžio laikotarpio empirinius duomenis.

Taigi, vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (LMT ir LSTC sutartis Nr. MIP-083/2014) į Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų archyvą (LiDA) yra perduota daugiau nei 20 elektroninių bylų, siekiant išsaugoti ir sudaryti galimybę naudotis to meto duomenimis.

Šios studijos tikslas – supažindinti visuomenę su 1989–1993 m. VNTC atliktų tyrimų rezultatais, taip pat aptarti pirmųjų reprezentatyvių visuomenės nuomonės tyrimų metodinius ypatumus ir rezultatų patikimumą.

Studijos struktūravimo pagrindas – chronologinis dėstymas: tyrimai sugrupuoti pagal metus. Tuo laikotarpiu kiekvienai metai turėjo specifinių, jiems būdingų ypatumų, kurie nulemdavo gyventojams užduodamų klausimų pobūdį, pavyzdžiui, 1989-ieji – Atgimimas, Nepriklausomybės paskelbimo išvakarės; 1990-ieji – pirmieji Nepriklausomybės metai. Skyriuose yra poskyriai pagal tematiką, kur tyrimai taip pat pristatomi chronologine tvarka. Studijoje buvo siekiama pateikti kiek galima daugiau empirinės medžiagos, kuri, manytume, charakterizuoja to laikotarpio tyrimus, tačiau tai toli gražu ne visa informacija – visą galima pasiekti duomenų archyve (LiDA).

Studija pavadinta „Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu“. Tuo laiku tyrimo centras vadinosi „Viešosios nuomonės tyrimų centras“. Gali kilti klausimas, kaip teisingiau: „visuomenės nuomonė“ ar „viešoji nuomonė“. Lietuvoje iki dabar dažnai vartojamas junginys „viešoji nuomonė“. Iš tiesų angl. *public opinion* galima versti ir kaip „viešoji nuomonė“. Atgimimo laikotarpiu, kai buvo populiarus viešumo idėja, į žiniasklaidos apyvartą pateko pirmasis variantas. Praėjus daugeliui metų šis vertinys skamba kiek paradoksaliai – visuomenės nuomonė, bent jau ta, kuri yra matuojama reprezentatyvių apklausų būdu, būtent ir nėra vieša, tai nuomonės žmonių, kurių absoliuti dauguma niekada neturėjo galimybės (ar neturėjo ir tokio poreikio) ką nors pasakyti viešai (žiniasklaidos lygmeniu), ir tik tyrimų rezultatų publikavimas jų agreguotą nuomonę padaro vieša. Taigi, toliau tekste vartosime terminą „visuomenės nuomonė“.

Gali kilti klausimas, kas finansavo apklausas. Pirmąsias VNTC atliekamas apklausas finansavo Lietuvos mokslų akademija. Vėliau atsirado įvairūs užsakovai, finansuojantys

³ Apklausų istorijai pataruoju metu skiriamas vis didesnis dėmesys. 2015 m. WAPOR (Pasauline visuomenės nuomonės tyrėjų asociacija) kasmetinėje konferencijoje dirbo atskira sekcija „Visuomenės nuomonė: teorija ir istorija“, o WAPOR organizacijos taryboje yra pozicija „istorikas“: <http://wapor.org/executive-council/>.

savo pateiktus klausimus (laikraščiai, valstybinės institucijos, partijos ir kt.), taip pat lėšos iš tarptautinių projektų. Nuo 1992 m. atsirado ir sparčiai daugėjo rinkos tyrimų užsakymų (paprastai iš užsienio), kurie daugiausia padengdavo įvairiateminio tyrimo, kuriame būdavo ir dalis klausimų apie visuomenės nuomonę, kaštus.

Visuomenės nuomonės tyrimų vaidmenį ir požiūrį į juos nagrinėjamu laikotarpiu (1989–1993 m.) galima suskirstyti į kelis etapus.

Vox populi – vox dei (lot. „liaudies balsas – Dievo balsas“) (1989–1990 m.). Atgimimo laikotarpiu visuomenės nuomonės tyrimai atliko ypatingą vaidmenį. Tyrimų rezultatai buvo svarus argumentas pradedant įvairias reformas, duomenys buvo naudojami politinėje kovoje už nacionalinį išsivadavimą, už rinkos ekonomikos sukūrimą. Tas laikotarpis buvo „aukso amžius“ tyrinėtojams, apklausų rezultatais domėjosi beveik visi. Buvo domimasi ir tyrimų metodika. Tada atrodė, kad principo *vox populi – vox dei* bus laikomasi visada.

Vox populi – vox stultorum (lot. „liaudies balsas – kvailybės balsas“) (1991–1992 m.). Naujai institucionalizuota valdžia gana greitai pakeitė savo požiūrį į visuomenės nuomonę. Atsirado politikų, kuriems visuomenės nuomonė pradėjo trukdyti, buvo nurodoma, kad Seimas ir taip yra visuomenės nuomonė „grynoje formoje“, nes Seimą išrinko visi gyventojai. O paprastų žmonių nekompetentinga nuomonė apklausose daugeliu atvejų yra netgi reakcinga.

Nepasitikėjimas metodologija (1993 m.). Viena Vakarų bendrovė 1992 m. Seimo rinkimų dieną apklausė iš rinkiminių apylinkių išeinančius rinkėjus ir padarė neatleistą klaidą: nebuvo atspėtas nugalėtojas, skirtumas tarp tyrimo ir rinkimų rezultato buvo labai didelis. Nors ši apklausų bendrovė nebuvo gerai žinoma, neaišku, kas ją pakvietė, kaip buvo atliekamas tyrimas, kas buvo interviuotojai, tačiau ta nesėkmė ilgam pakirto pasitikėjimą apklausomis. Tuo laikotarpiu buvo populiarūs ir kiti, „klasikiniai“ nepasitikėjimo argumentai: „tūkstantis respondentų negali atspindėti visų gyventojų“, „respondentai nesako tiesos“ ir pan. Kita vertus, nepaisant tam tikro skepticizmo, apklausos vyko ir toliau, didėjo jų apimtys ir skaičius.

Dėkojame habil. dr. Arvydui Matulioniui, kurio iniciatyva 1989 m. buvo įkurtas Viešosios nuomonės tyrimų centras. Taip pat dėkojame Eduardui Sviklui ir Tomui Kontrimavičiui, padėjusiems parengti šią studiją.

Autoriai

Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu. Viešosios nuomonės tyrimų centro tyrimai 1989–1993 metais: Mokslo studija / Vladas Gaidys, Danutė Tureikytė – Vilnius, Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2015. – 200 p.

UDK 316.6(474.5)(091)
Ga-139

ISBN 978-9955-531-54-8

Studijoje analizuojami 1989–1993 metų Viešosios nuomonės tyrimų centro prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto reprezentatyvių Lietuvos gyventojų tyrimų rezultatai. Pateikiami duomenys apie požiūrį į Lietuvos nepriklausomybę, šalies ekonomines ir socialines reformas, pasitikėjimą valstybinėmis institucijomis, gyventojų to meto partines preferencijas bei populiariausius politikus. Studija gali būti naudinga visiems, besidomintiems visuomenės nuomonės tyrimais.

Vladas Gaidys, Danutė Tureikytė

VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMAI LIETUVOS ISTORINIO LŪŽIO LAIKOTARPIU. VIEŠOSIOS NUOMONĖS TYRIMŲ CENTRO TYRIMAI 1989–1993 METAIS

Mokslo studija

Viršelio dailininkė Regina Banevičienė

Redaktorė Jurgita Dambrauskaitė

Maketuotoja Regina Banevičienė

9,2 aut. l. Tiražas 90 egz.

Išleido Lietuvos socialinių tyrimų centras

Goštauto g. 11, Vilnius

Spausdino UAB „VaiBRA“

Raugyklos g. 15, Vilnius